

■ Улуттук банктын аракети менен

БАНКТЫК ЖАНА ТӨЛӨМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ КҮНДӨН-КҮНГӨ ӨНҮГҮҮДӨ

Азыркы учурда төлөм системасынын өнүгүшүнө нак эмес төлөм инструменттерин кеңири пайдалануусуз элестетүүгө болбойт, мында тейлөөнүн офистик формаларынан аралыктан банктык кызмат көрсөтүүлөрүнө өтүү да маанилүү болуп саналат. Кайсы гана мамлекет болбосун, нак эмес эсептешүүлөр зарыл, анткени, алардын жардамы менен акча агымдарынын ачык-айкындуулугуна, көмүскө экономиканын үлүшүн төмөндөтүүгө, натыйжада, акча каражаттарынын өлкөнүн бюджетине түшкөн көлөмүн көбөйтүүгө жетишүүгө болот. Банктык жана төлөм технологияларынын күндөн-күнгө өнүгүп бара жаткандыгын эске алганда, калк үчүн эсептешүүлөрдүн нак эмес түрү товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө бат жана ыңгайлуу төлөө, ошондой эле акча каражаттарын ыкчам которуу мүмкүнчүлүгү болуп саналат.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫ ДЕГЕНДЕ ЭМНЕНИ ТҮШҮНҮҮГӨ БОЛОТ?

Чарба жүргүзүүчү субъекттер акча каражаттарын төлөм системасы аркылуу нак эмес түрдө которуу алышат. Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын төлөм системасы локалдык сыяктуу эле, эл аралык төлөм системаларынын ар башка түрлөрүн сунуштайт.

Учурда Улуттук банк Айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн гросстук системасы (ГСРРВ) менен Майда жана чекене төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасынын (ПКС) оператору болуп эсептелет.

Кийинки компонент – бул «Элкарт» улуттук төлөм карттын пайдалануу менен чекене жана утурумдук төлөмдөрдү кабыл алуу жана иштеп чыгуу боюнча эсептешүүлөр системасы. «Банктар аралык процессинг борбору» ЖАК улуттук төлөм системасынын оператору болуп саналат. «Элкарт» системасына 25 коммерциялык банк туташтырылган. 2019-жылдын 1-чейрегинин акырына карата «Элкарт» төлөм карттарынын саны 1 293,6 миң даанага жеткен. Ал эми «Элкарт» аркылуу 5 202,1 миң транзакция өткөрүлүп, суммасы 20 388,7 млн сомду түзгөн.

Чек ара аркылуу өтүүчү төлөмдөр системасын өзүнчө компонент катары бөлүп көрсөтүүгө болот, (мисалы, SWIFT, Телекс) ал аркылуу да чет өлкөгө акча которууга болот.

Мындан тышкары, биздин рынокто төлөм карттары менен эсептешүүлөрдүн эл аралык системалары (Visa, MasterCard, Union Pay, ж.б.), акча которуулардын локалдык жана эл аралык системалары (мисалы, «Береке», «Ылдам», «Салам», «Золотая Корона», «Вестерн Юнион», ж.б.), электрондук акча боюнча локалдык жана эл аралык системалары (мисалы, «Элсом», «Umai.kg», «Илбирс», ВУП-ПЭИ, Wallet One, ж.б.), дароо төлөм системалары иштейт.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫН РЕФОРМАЛОО ЭТАПТАРЫ

Реформа жүргүзүүнүн биринчи этабы 2003-2008-жылдарга туура келген, анын натыйжасында, бүгүнкү күндө өлкөдө ГСРРВ, ПКС жана «Элкарт» улуттук төлөм системалары иштеп жатат. Бул системалардан улам, төлөмдөрдүн жана башка мамлекеттик бардык түрлөрүн нак эмес түрдө жүргүзүү мүмкүнчүлүгү пайда болгон.

Төлөм системасын өнүктүрүүнүн экинчи этабы 2012-2017-жылдарга туура келет. Мында нак эмес төлөмдөрдүн жана эсептешүүлөрдүн үлүшүн көбөйтүүгө багытталган милдеттерди аткарууга өзгөчө көңүл бурулган. Бул этапта «пенсиялардын картты», «бюджеттик каражаттарды алуучунун картты», «банктык төлөм карттарына социалдык төлөмдөр» сыяктуу долбоорлор ишке ашырылып, салык/бажы алымдары, айыптык төлөмдөр жана башка мамлекеттик төлөмдөр нак эмес түрдө бюджетке төлөнгөн.

Калктын кызыкчылыгын көздөө менен, өлкөнүн экономикалык коопсуздугун жана бюджеттик каражаттардын төлөнүшүн камсыз кылуу максатында, 2016-жылы республиканын бардык бюджеттик уюмдары эмгек акы, пенсия, жөлөк пул, ж.б. төлөөсү үчүн «Элкарт» улуттук төлөм картына которулган.

Калктын финансылык кызматтардан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү үчүн төлөм кызмат көрсөтүүлөрү рыногунда жаңы катышуучулар – төлөм уюмдары жана төлөм системасынын операторлору пайда болду, алар дароо чекене төлөмдөр чөйрөсүндө кызмат көрсөтөт. Бүгүнкү күндө бул ишке 23 юридикалык жак тартылган. Экинчи этап өлкөдө банктык төлөм карттары, электрондук акча, интернет банкинг, мобилдүү банкинг, үй банкинг сыяктуу инновациялык төлөм ыкмаларынын өнүгүшү менен мүнөздөлөт.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын төлөм системасын реформалоонун жыйынтыгында жаңы продуктулар, технологиялар, сервистер, ошондой эле жаңы катышуучулар пайда болгон.

КЕҢИРИ ТАРАЛГАН ТӨЛӨМ ИНСТРУМЕНТЕРИ

Банктык төлөм карттары бүгүнкү күндө республикадагы төлөм кызмат көрсөтүүлөрү рыногунда алдыңкы орунду ээлейт жана күнүмдүк жашоодо ыңгайлуу, ишеничтүү, ошондой эле заманбап финансы инструменти болуп саналат. Банктык карттар аркылуу соода-тейлөө ишканаларында, ресторандарда, мейманканаларда, автоунааларга майкуюу жайларында төлөөгө болот, ошондой эле интернет аркылуу товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө төлөнөт, интернет-банкинг жана мобилдүү банкинг аркылуу банктык операцияларды ж.б. жүргүзүлөт.

Бүтүндөй алганда, өлкөдө Нак эмес төлөмдөрдүн жана эсептешүүлөрдүн үлүшүн көбөйтүү боюнча мамлекеттик программанын алкагында жүргүзүлгөн иш-чаралардан улам, банктык төлөм карттарынын саны боюнча алгылыктуу динамика байкалууда. 2019-жылдын 1-июнунан карата жүгүртүүдөгү банктык төлөм карттарынын жалпы саны 2 673,8 миңге жетип, анын ичинен эл аралык системалар боюнча карттардын саны («Visa», «Master Card», «Золотая корона», «Union Pay International») – 1 327,6 миң даананы түзөт.

Банк тутумунун алдында жакынкы келечекте «Элкарт» улуттук системасын өнүктүрүү, жаңы төлөм инструменттерин жана кызмат көрсөтүүлөрүн, атаандаштыкка жөндөмдүү жергиликтүү иштеп чыгууларды жайылтуу милдеттери турат, бул «Элкарт» ээлерине нак эмес эсептешүүлөрдү кыйла ыңгайлуу шарттарда жана ыкчам жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн берет. Бул продукт Россия Федерациясына барган, же болбосо ушул жерде же Россияда жашаган жана кандайдыр бир төлөөлөрдү алган жарандар үчүн ыңгайлуу болуп саналат. «Элкарт-МИР» карттарынын ээлери банк менен түзүлгөн келишимдин алкагында товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү, акча которууларды ж.б. жүргүзө алышат.

2019-жылдын 1-мартынан тартып «Элкарт Мобайл» мобилдик тиркемеси аркылуу QR-кодун (эки ченемдүү штрих-код) колдонуу менен төлөмдөрдү жүргүзүү долбоору ишке киргизилгендигин белгилеп кетүү зарыл,

бул соода-тейлөө ишканаларына уюлдук телефон аркылуу нак эмес түрдө төлөмдөрдү кабыл алууга шарт түзөт. Мындай продукт эч кандай инвестицияларды талап кылбайт, бул электрондук коммерциянын өнүгүшү үчүн чоң жетишкендик болуп саналат. Сервисте ийгиликтүү колдонуу максатында камерасы бар кайсы болбосун телефон пайдаланылат.

Калктын электрондук акчага/электрондук капчыкка болгон суроо-талабы чоң, бирок бул төлөмдөрдү өткөрүү боюнча алда канча жаңы чөйрө. Электрондук акчаларды мыйзамдарга ылайык коммерциялык банктар гана чыгара алат, андыктан бул Улуттук банкка контролдоонун жана көзөмөлдөөнүн талаптагыдай деңгээлин камсыз кылууга өбөлгө түзөт. Электрондук акча менен эсептешүүлөрдүн 9 системасы иш алып барууда («Элсом», «Umai.kg», «Илбирс», «Береке», «Аманат», «Balance», «О! Деньги», «Megara», «Алтын»), ал эми алардын статистика боюнча саны 1,4 млн электрондук капчыкты түзөт.

Кыргыз Республикасынын аймагында электрондук капчыктар идентификацияланган жана идентификацияланбаган болушу мүмкүн. Идентификацияланган электрондук капчыктардын жардамы менен товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөө, коммуналдык төлөмдөр, ар кандай локалдык которуулар сыяктуу ар башка операцияларды жүзөгө ашыруу, ошондой эле акча которуулар системасы боюнча акча которууларды алуу, кредиттерди төлөө жана башка операцияларды ишке ашыруу мүмкүн. Идентификацияланбаган капчыктар аралыктан ачылат. Мындай капчыктардын лимити 15 миң сомду түзөт, идентификацияланбаган электрондук капчыктардан транзакциялардын жалпы көлөмү бир капчык боюнча 30 000 сомдон ашпоого тийиш. Электрондук капчыктардан акча пайдалануучу идентификациялангандан кийин гана кайтарылат. Идентификацияланбаган капчыктардын жардамы менен чектелген төлөмдөрдү, негизинен, коммуналдык төлөмдөрдү, айыптарды, байланышка балансты толуктоону жүзөгө ашыруу мүмкүн, мында, башка электрондук капчыкка которууларга тыюу салынат.

Дароо төлөм системалары – бул төлөм уюмдарына жана төлөм системасынын операторлоруна таандык төлөм системалары. Мындай системалар калк тарабынан чоң суроо-талапка ээ, алар төлөм терминалдар, веб-касса аркылуу байланыш кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөөгө, коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрдү жүргүзүүгө, интернетке жана башка тейлөөгө төлөөгө шарт түзөт.

Кыргыз Республикасында өлкө ичинде жана анын чегинен тышкары акча жөнөтүү же алуу менен жеке адамдар ортосунда эсепти ачуусуз акча которуу системалары колдонулат. Ишти жүзөгө ашыруу үчүн акча которуулардын операторлору Улуттук банкка катталууга тийиш. Бул системалар аркылуу которууларды дүйнө жүзү боюнча жүзөгө ашырууга болот. Кардарлар акча которууларды алып жаткан учурда өзүнүн тандоосуна ылайык бардык сумманы нак же болбосо акча

которууну жеке адамдын банктык эсебине, банктык төлөм картына же электрондук капчыгына которушу мүмкүн.

РЕГИОНДОРДУ ӨНҮКТҮРҮҮ ЖАНА ӨЛКӨНҮ САНАРИПТЕШТИРҮҮ ЖЫЛЫНДА ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНҮГҮҮСҮ

Өлкө региондорун өнүктүрүү боюнча банк секторунун алдында турган милдеттердин алкагында, банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрүн өлкө региондорунда кеңири жайылтуу максатында учурда төмөнкүдөй иш-чаралар көрүлүүдө:

- коммерциялык банктар тарабынан «Кыргыз почтасы» мамлекеттик ишканасы менен биргеликте алыскы региондордо банктык төлөм карттарына ээ калкка пенсияларды, жөлөк пулдарды жана эмгек акыларды «Кыргыз почтасы» мамлекеттик ишканасы менен биргеликте 2019-жылдын башталышынан тарта ушу сыяктуу эле долбоорду ишке ашырууда.
  - коммерциялык банктар тарабынан «Кыргыз инкассациясы» ЖАК менен биргеликте Жалал-Абад, Ош жана Нарын областтарында алыскы региондордун жашоочуларына банктык кызмат көрсөтүүлөрдү көчмө кассалар аркылуу сунуштоо долбоору ишке ашырылууда;
  - коммерциялык банктар банктык жабдууларды Кыргыз Республикасынын бүтүндөй аймагына бөлүштүрүү жана аларды региондордо – мектептерде, акимияттарда жана почта бөлүмдөрүндө орнотуу иштерин жүргүзүшүүдө.
  - өлкө региондорунда калктын төлөм кызмат көрсөтүүлөрүнөн пайдалануусун камсыз кылуу максатында Улуттук банк тарабынан тиешелүү нормалар кабыл алынып, аларга ылайык коммерциялык банктар банктык төлөм карттарынан нак акча чыгаруу үчүн чекене агенттерди (дүкөндөрдү, автоунааларга майкуюучу жай, ж.б) тарта алышат.
  - төлөмдөрдү бюджетке банктык төлөм карттары, электрондук капчыктар, интернет-банкинг, мобилдик банкинг, «Элкарт-Мобайл» мобилдик тиркемеси, QR-код аркылуу төлөө механизмдери ишке ашырылган;
  - Улуттук банктын жетекчилиги жана кызматкерлери жана областтык өкүлчүлүктөрү массалык маалыматтоо каражаттарында маалыматтарды чагылдыруу, банк жана төлөм системасында проблемаларды жана аларды чечүү жолдорун талкуулоо боюнча көчмө отурумдарды өткөрүү аркылуу калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу боюнча иштерди туруктуу негизде жүргүзүшүүдө.
- Учурда республикада 1 617 банкомат жана 10 653 POS-терминал, ошондой эле 1 787 төлөм терминалдары иштейт. Жылдын акырына чейин республиканын региондорунда кеминде дагы 100 банкомат жана 200 POS-терминал орнотуу пландаштырылууда. Мындан тышкары, коммерциялык банктар тарабынан 2020-жылга чейин 674 банкомат, 5 323 POS-терминал, 2 033 төлөм терминалы жана 35 банк күркөлөрү алынып келмекчи.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы